

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Norra Ljunga kyrka

*Norra Ljunga socken i Sävsjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Norra Ljunga kyrka

*Norra Ljunga socken i Sävsjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Anders Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

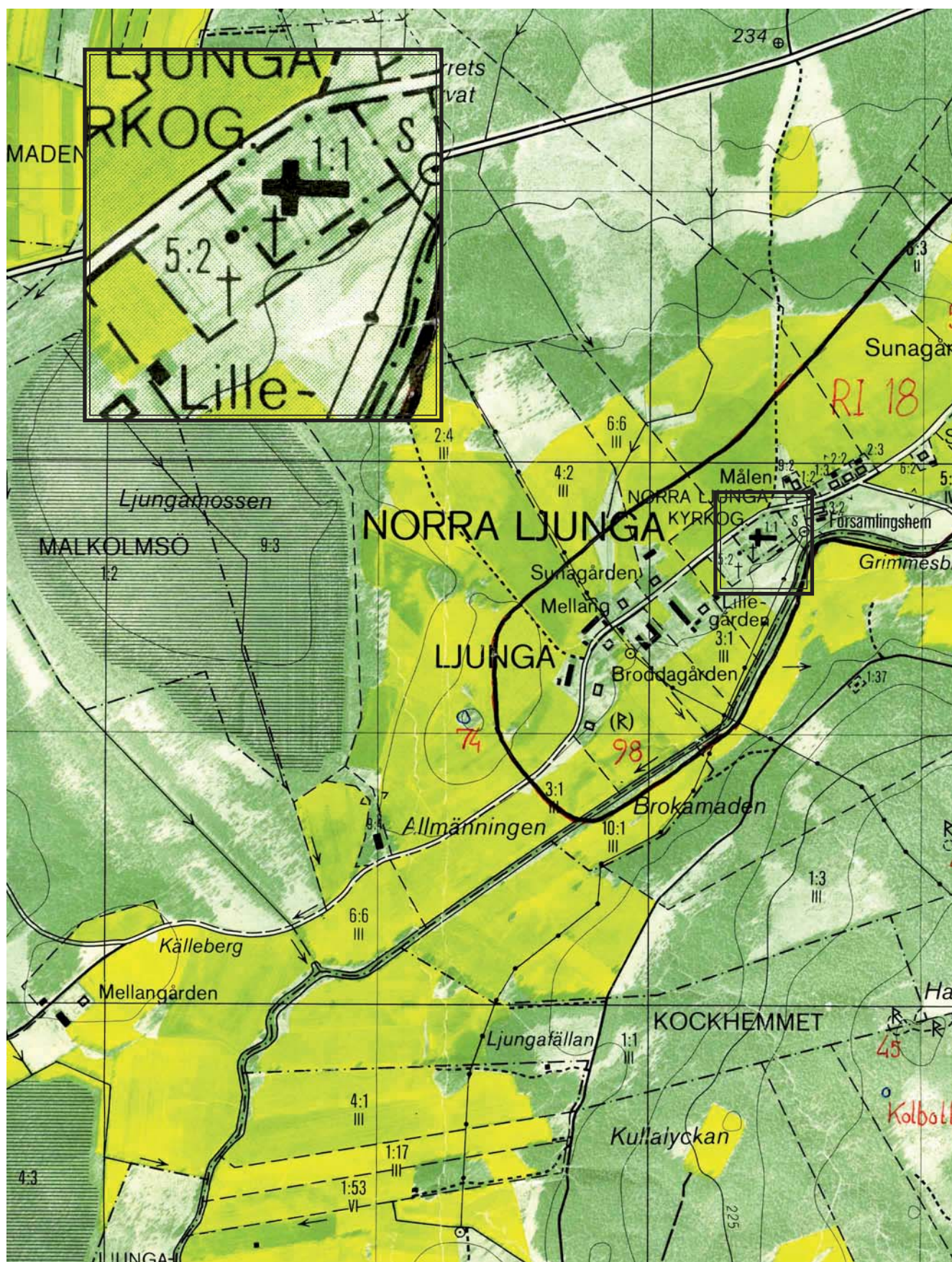
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS20067/02097.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2009

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund och omfattning	5
Karaktiseringens syfte	5
Uppläggning och rapport	5
Kulturhistorisk bedömning	5
Sammanfattande beskrivning	7
Beskrivning och historik.	8
Kyrkomiljön.	8
Kyrkobyggnaden	13
Kulturhistorisk karakterisering och bedömning	17
Händelsehistorik	19
Referenser.	22
Arkiv	22
Litteratur	22
Tekniska och administrativa uppgifter	23

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Norra Ljunga 6E2f, 1989.

Inledning

Bakgrund och omfattning

På uppdrag av Sivert Holmberg och Arkitekthuset AB i Jönköping, har Jönköpings läns museum utfört en kulturhistorisk inventering och karakterisering av Norra Ljunga kyrka. Arbetet har utförts i samband med upprättande av vård- och underhållsplan för kyrkobyggnaden och ska ingå som en del av detta. Arbetet bekostades delvis av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades och avslutades 2008. Rapporten omfattar en genomgång av kyrkobyggnadens historik, beskrivning av exteriör och interiör och en beskrivning av dess kulturhistoriska värde. Antikvarie Anders Franzén vid Jönköpings läns museum har varit rapportansvarig.

Karakteriseringens syfte

Syftet med karakteriseringen är att öka kunskapen om det kulturhistoriska arv som kyrkobyggnaden bär på. Mer konkret ska arbetet ligga till grund för de vård- och underhållsplaner som ska tas fram av varje församling och som är en förutsättning för att kunna söka kyrkoantikvarisk ersättning från stiftet. Rapporten ska också kunna ingå i länsstyrelsens och läns museets underlagsmaterial vid beslut i ärenden som berör kyrkobyggnaderna.

Uppläggning och rapport

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering och en arkivsökningsdel. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit länsstyrelsens arkiv över ärenden, med kopior från ATA:s arkiv i Stockholm. Jönköpings läns museum har också ett arkiv över handlingar och pressklipp mm. Befintlig hembygdsliteratur har använts i förekommande fall. Arkivuppgifterna utgör således en sammanfattning av tillgängliga arkiv och omfattar inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkans byggnadshistoria. Rapporten är upplagd med en inledande kort sammanfattning, en beskrivning av kyrkomiljön och historiken i löpande text samt en beskrivning av kyrkans nuvarande utseende. Därefter följer den kulturhistoriska värderingen och bedömningen, och sist en händelsehistorik med händelser listade i kronologisk följd.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen har gjorts av Jönköpings läns museum i samarbete med länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkas egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkor i stiftet och landet. Den kulturhistoriska värderingen och bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda byggnadsdetaljer utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

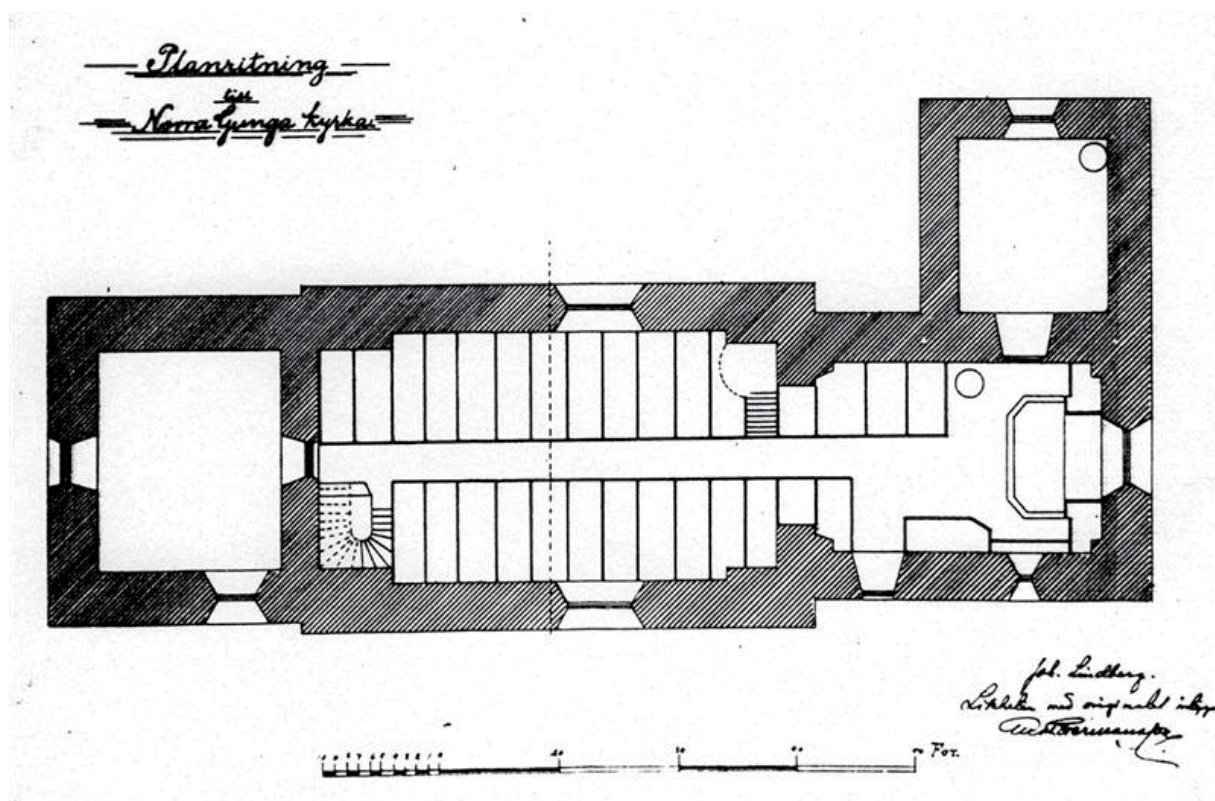
Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån det kulturhistoriska värdet tas beslut om vilka åtgärder som får företagas samt vilka som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Denna rapport ska finnas tillgänglig på Växjö stift, länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Sammanfattande beskrivning

Norra Ljunga kyrka är i allt väsentligt från medeltiden, då den uppfördes med långhus, kor och absid under 1100-talets andra del. Under 1200-talet kompletterades den med ett torn samtidigt som absiden revs och koret utvidgades. Vissa byggnadsdelar har tillkommit senare och större delen av inredningen är efterreformatorisk. Kyrkobyggnaden är uppförd av sten med slätputsade fasader avfärgade i vitaktig kulör och ställvis försedd med röd dekorationsmålning. Taken på långhus, kor, torn och sakristia är sadeltak belagda med enkupiga tegelpannor.

Invändigt är kyrkorummet orienterat i öst-västlig riktning. Kyrkorummets får sin karaktär huvudsakligen av den medeltida rumsvolymen och den målade träinredningen från 1700-talet. Även om omfattande restaureringar gjorts under 1900-talet framstår interiören som välbevarad och ålderdomlig. Kyrkan förknippas ofta med konstnären Pehr Hörberg och hans utsmyckningar där. Dessa utgörs av omfattande målerier samt skulpturer på predikstolen.

Plan över Norra Ljunga kyrka omkr 1900. Notera att trappuppgången i vapenhusets sydvästra hörn, av miss-tag, inte ritats in (ATA).

Ovan: Kyrkan sedd från sydost (JLM).

Ovan till höger: Flygbild över Norra Ljunga omkring 1948 då kyrkomiljön ännu saknade klockstapel (JLM).

Beskrivning och historik

Socknen och kyrkomiljön

Norra Ljunga socken är belägen på det sydsvenska höglandet inom Västra härad. Socken har varit annexförsamling till Bringetofta, men ingår idag i Sävsjö kyrkliga samfällighet. Norra Ljunga socken domineras av skog, men kyrkbyn omfattar ett större öppet odlingslandskap. Socken är belägen strax öster om Sävsjö och saknar tätorter. I byn Komstad fanns häradets tingsställe innan detta flyttades till Sävsjö i början av 1900-talet.

Norra Ljunga kyrka ligger i ett öppet odlingslandskap omgiven av gravfält och agrarbebyggelse. Fram till laga skiftet omkring 1930 bestod kyrkbyn av en tämligen samlad radby, men denna är nu utglesad. Ett stenkast från kyrkan ligger platsen för den tidigare komministerbostaden, före detta skolan och ett missionshus. Kyrkobyggnaden omges av en kyrkogård som utvidgats mot väster 1967. På denna nyare del står en klockstapel av bockkonstruktion. Kyrkogården är merendels gräsbevuxen och den har flera stora träd av olika arter. Kyrkogården omgärdas av en kallmurad bogårdsmur respektive en ett smitt järnstaket. Norra Ljunga kyrka ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkan sedd från väster efter utförandet av tornpåbyggnaden (JLM).

Historik

Norra Ljunga kyrka tillhör den grupp tidigmedeltida kyrkor som allmänt benämns Njudungskyrkor. Dessa anses ha uppförts under 1100-talets senare del och består av rektangulärt långhus, kor och absid – allt av sten och ofta med inslag av huggen sandsten. Tidiga förändringar Norra Ljunga har varit tillkomsten av västtornet och ersättandet av absiden med ett utvidgat rektangulärt kor. Dessa

Denna odaterade bild visar kyrkorummet efter 1905. Bland annat framgår att väggarnas och valvens puts är helt slät och att korvalvets vederlag utgörs av runda kolonner och inte av dagens pelare. Bänkinredningen är öppen och utefter väggarna skymtar de gamla bänkarnas dörrar och gavlar. Dessa har målats i ljus färg med undantag för speglarna (JLM).

förändringar har i allmänhet daterats till 1200-talet. Kyrkorummet försågs under senmedeltiden med kryssvalv. Sakristian norr om koret är inte säkert daterad men 1600-talet har föreslagits. Någon gång mellan 1500-talets slut och 1750-talet har fasaderna försett med dekormålning i rött.

Det är inte klarlagt när långhusets träinredning tillkommit. Bänkinredningen, läktarbarriären och predikstolens form gör det troligt att dessa tillkommit under 1700-talets första decennier. Måleridekorationerna och predikstolens snidade symboler är däremot mer väldokumenterade. Konstnären Pehr Hörberg bodde under 1770- och 80-talen i Jönköpings län och tidvis även inom socknen. Alla målningar är inte daterade, men på barriären till predikstolens trappa har Hörberg skrivit att han utfört målningen 1774.

Bakgrunden till stånduret i koret är inte klarlagt, men urtavlan anger att uret tillverkats av urmakaren Iwan Holmqvist 1769. Denne urmakare har inte gått att identifiera i tillgänglig litteratur. Eftersom uret inte finns med i äldre inventarieförteckningar kan det vara så att det förvärvats i relativt sen tid, i likhet med karmstolen i koret. Denna stol inköptes i en antikaffär i Jönköping på 1950-talet.

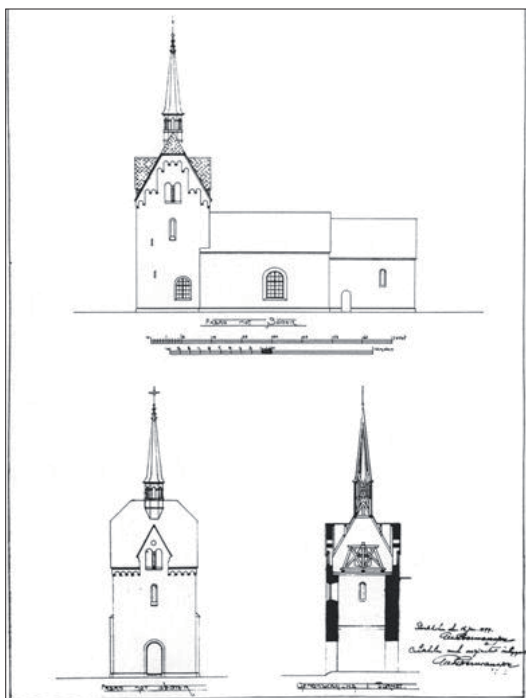
Enligt ett visitationsprotokoll från 1829 blev kyrkan omputsad utvändigt, invändigt vitkalkad och försedd med ett nytt tegeltak 1818. Samma protokoll berättar att läktaren utökades 1828.

Beträffande kyrkorgelns tillkomst finns olika uppgifter. Dag Edholm hävdar att orgeln byggdes 1866 av orgelbyggaren C. A. Johansson i Broaryd. Sten L. Carlsson menar att orgeln utförts av J. Törnqvist 1871. Orgelexperten vid Riksantikvarieämbetet Axel

På denna bild från 1913 syns predikstolen och dess dåvarande uppgångsräcke (JLM).

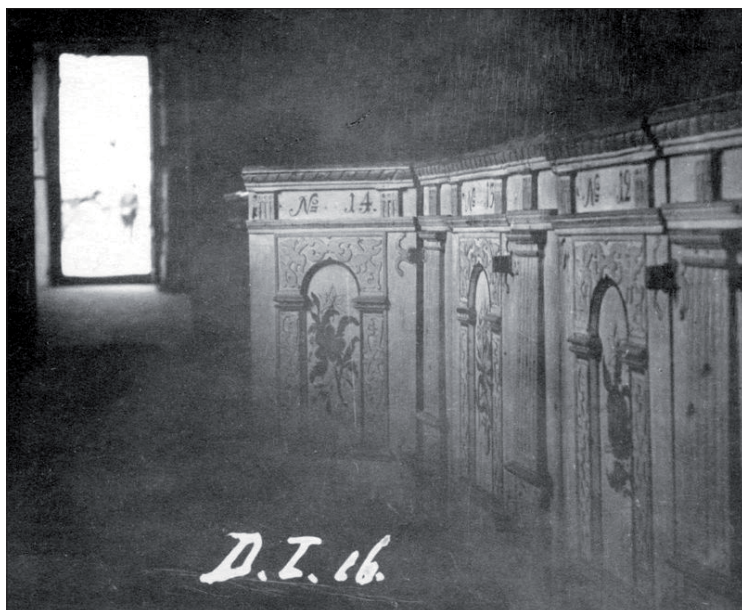

Ovan: Ritning över den nya exteriören som kyrkan fick omkring 1900 efter ritningar av Gustaf Hermansson (ATA).

Ovan till höger: Denna bild från 1903 visar bänkinredningen före 1905 års ombyggnad (JLM).

Västportalen med en senare utbytt spegeldörr (ATA).

Unnerbäck besiktigade orgeln 1967 varvid han menar att orgeln byggdes av den tidigare nämnde Johansson, men 1871. Oavsett vilket har orgelverket i allt väsentligt byggts om senare, medan orgelhuset bibehållits.

Vid den stora exteriöra ombyggnaden omkring 1900 företogs många förändringar. Viktiga punkter var tornet, klockstapeln och klockornas placering. Eftersom klockstapeln upplevdes vara bristfälligt av församlingen uppgjordes ritningar till ett nytt tornkrön och rivning av stapeln. Detta motsatte sig Överintendentsämbetet. Efter att nya ritningar skapats av arkitekten Gustaf Hermansson (Stockholm) 1899 gavs slutligen tillstånd till tornombyggnaden och rivningen av klockstapeln. Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens skulle emellertid först lämnas tillfälle att dokumentera stapeln före rivningen. En del av stapelns virke avsågs att återanvändas vid tornombyggnaden. De två klockorna flyttades således över från klockstapeln till tornet, varvid klockstapeln revs, trots att Kungl. Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien föreslagit att den skulle bevaras. Gustaf Hermansson (1864–1931) hade under 1890-talet framgångsrikt medverkat i återuppbyggnaden av Sundsvall och var från och med 1897 knuten till Överintendentsämbetet. Där kom han att medverka vid flera kyrkobyggen och kyrkorestaureringar.

Den invändiga renoveringen 1905 innebar också många förändringar. Kyrkans väggar och takvalv putsades om och avfärgades med kalkfärg samt försågs med sparsam dekormålning. Koret försågs med ett nytt altare och en ny altarring. Hela den äldre bänkinredningen byttes ut mot en ny öppen. De gamla bänkdörrarna och bänkskärmar placerades som en panel utefter ytterväggarna. Läktaren förminskades, predikstolen renoverades. Fönsterna försågs med nya innanfönster. Större delen av träinredningen målades i "ljus ekmål-

ning”, men orgeln målades grönaktig kulör. Måleriarbetena utfördes av den flitigt anlitate målarmästaren C. J. Rolander, Klevshult. Från Kungl. Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien framhölls att det var önskvärt att äldre figurmålerier av Pehr Hörberg inte målades över. Församlingen tycks i första hand ha tillmötesgått detta önskemål genom att bevara och restaurera läktarbarriärens målningar av Kristus och evangelisterna samt, som planerat, att inte måla predikstolen. Korets östra fönster försågs med en glasmålning från firman Neumann & Vogel, Stockholms glasmåleri AB. Målningen föreställer ett kors med törnekrans och förvaras i dag på tornvinden. En snarlik glasmålning tillkom samtidigt i Ödestugu kyrka och även denna har avlägsnats vid senare tillfälle. Vem som uppgjorde planerna för den inre ombyggnaden är inte känt.

Ett i princip nytt orgelverk installerades 1934. Orgelhuset och någon enstaka stämma från den befintliga orgeln bibehölls emellertid. Orgelverket tillverkades av Åkerman & Lund. Uppgifter från 1929 gör gällande att man avsåg att fördjupa orgelläktaren vid åtgärder på orgeln.

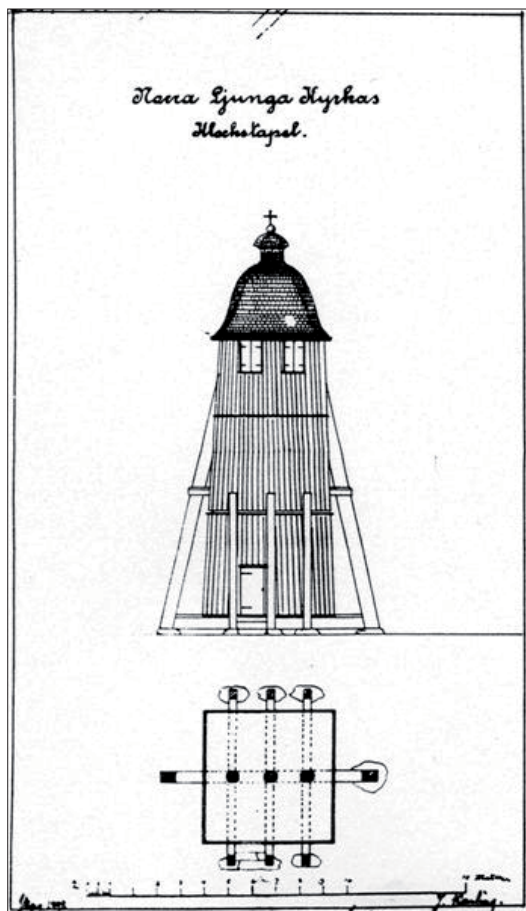
Under åren 1955–56 genomgick kyrkan en mer omfattande restaurering och ombyggnad under ledning av arkitekten K. Martin Westerberg, Stockholm. Han ägnade sig under 1900-talets mitt åt en lång rad kyrkorestaureringar över hela landet. Den mest iögonfallande åtgärden i Norra Ljunga var att tornavslutningen från sekelskiftet 1900 ersattes av en ny med ett enkelt sadeltak enligt ett äldre utseende. Inledningsvis intog arkitekten en tveksam inställning, men församlingen var pådrivande. Från läns museets sida var i första hand frågan om exempelvis en spira eller ett pyramidtak kunde bli aktuellt. Flertalet fönster försågs med solbänkar av skifferad svart bergart, medan Byggnadsstyrelsen förordade solbänkar av kalksten. Vid denna tidpunkt upptäcktes också spår av den röda dekormålning som kom att rekonstrueras vid arbetena, trots att Byggnadsstyrelsen intog en tveksam hållning inledningsvis. Ett nytt högaltare murades med en skiva av kalksten. En tillhörande altarring tillkom samtidigt och konstruerades av äldre delar. Den öppna bänkinredningen ersattes med en ny sluten, varvid äldre dörrar, gavlar och skärmar återanvändes. Den äldre uppvärmningen med hetluft ersattes av ett nytt elvärmesystem. Vid omläggningen av golvet i koret påträffades lämningar efter en halvrund absid, vilket visar på att kyrkobyggnaden ursprungligen haft en för Njudungskyrkorna sedvanlig planform. En mindre glasmålning av konstnären Edgar Wallin sattes in i det norra fönstret invid predikstolen. Glasmålningen framställer Såningsmannen.

År 1969 putsades tornet om. All puts på den västra fasaden avlägsnades och då framkom att tornets nedre tredjedel utgjordes av kvadrar av sandsten med kalkfogar dragna ut över muren så att man bedömde att muren alltid varit putsad. Ett mellanparti bestod också av sandsten, men dessa var mindre och ojämnare. Överst påträff-

Här pågår framtagning av långhusets södra dörröppning vid 1955-56 års restaurering (ATA).

Vid utformningen av klockstapeln på 1950-talet användes den tidigare som förebild frånsett den sekundära brädinklädnaden. Uppmåtningsritning troligen från 1899 av Jonas Karling.

fades sentida tegel som bedömdes härröra från tornförändringarna på 1950-talet.

År 1970 tillverkades ett nytt krucifix för att placeras på altarbordet.

Vid en begränsad brand under läktaren i januari 1977 skadades kyrkorummet. Viss träinredning närmast brandhärden förkolnade, medan kyrkorummet i sin helhet rökskadades. En omfattande sanering påbörjades inom kort och pågick ett par år, varvid murar, valv och golv rengjordes. Bänkinredningen under läktaren fick delvis kompletteras och läktarens undertak gjordes nytt lika det tidigare bräddaket. Målningarna föreställande Frälsaren och de fyra evangelisterna, som skapats av målaren Pehr Hörberg, utplånades vid branden. Dörrarna mellan kyrkorummet och vapenhuset totalförstördes likaså.

Som en fördröjd åtgärd efter branden 1977 försågs läktarbarriären omkring 1997 med nya figurmålningar av konstnären Pontus Ljungberg (*1945), Saltsjö-Boo. Dessa framställer klöverväxten som symbol för den heliga Treenigheten samt symbolerna för de fyra evangelisterna.

År 1998 genomgick kyrkobyggnaden en utvändig restaurering på grund av brister i putsen. Arbetena omfattade i första hand tvättning, putslagning med rent kalkbruk och slutligen en traditionell avfärgning med klakfärg i vitaktig kulör (kulör 4-1 med guldocker enligt kalkfärglikarens system). Vid arbetena avlägsnades lagningar av cementshaltigt bruk. De dekormålade partierna i röd kulör konserverades varvid bompartier fästes, målningsfragment förstärktes med kalkvatten och bättringsmålning gjordes av dekor och bakgrundsytter med kalkfärg. Hängränorna målades med linoljefärg i svart kulör och stuprören i fasadens vitaktiga kulör. Det synliga hammarbandet överst på fasaden ströks med trätjära utan pigmentering. Samtliga fönster målades med linoljefärg i grå kulör. Parallellt med kyrkans utvändiga restaurering företogs reparationer på klockstapeln.

Klockstapel

Invid kyrkan stod en klockstapel fram till sekelskiftet 1900, som nämnts tidigare. Åldern på denna stapel är inte fastställd, men uppgifter gör gällande att den skulle vara omkring 200 år när den revs. I ett visitationsprotokoll nämns att denna klockstapel blev inklädd med bräddor 1820. Inför rivningen mättes den upp av ingenjören Jonas Karling, Jönköping.

När den elektriska ringanordningen i tornet medförde sådana belastningar att tornet riskerades att skadas beslutades att en klockstapel åter skulle uppföras. Denna tillkom i samband med kyrkobyggnadens stora restaurering 1955-57 och ritades av arkitekten K. Martin Westerberg.

Kyrkan sedd från sydost.

När kyrkobyggnaden restaurerades utvändigt 1998 företogs arbeten även på klockstapeln. Rötskadade delar av den utvändiga beklädnaden byttes ut och år 1999 ströks stapeln med dalbränd opigmenterad trätjära.

Kyrkobyggnaden

Kyrkobyggnaden är uppförd av sten med slätputsade fasader, som avfärgats i vitaktig kulör. På vissa delar av takfoten, hörnen, dörr- och fönsteromfattningarna finns röd dekormålning. Alla delar av kyrkan saknar särskild sockel utom tornet som har en markerad sockel av sandsten. Övriga delar av kyrkan har murverket frilagt från puts närmast marken. På fasaderna finns flera stora ankarslutar målade i svart.

Koret har en ingångsdörr, med överkalkad sandstenssmyg och röd dekor. Tröskeln är av ortocerkalksten medan trappstegen är av urbergsbergart. Dörrbladet är klätt med plåtar. Långhusets sydningång är blinderad och har en smyg av puts som delvis har röd dekor. Tröskeln är av svart skiffrad bergart. Västingången i tornet är särskilt påkostad. Den består av en rundbågig portal av sandsten. Portalen utgörs av pilastrar med bas och kapitäl, ett slätt tympanonfält och en profilerad krönlist. Även tröskeln är av sandsten men ingångssteget är av urbergsbergart. Dörrbladet är klätt med ett rutmönster av profilerade brädor och smidda spikar. Handtaget utgörs av en smidd ögla.

Fasadens fönster är av olika slag, men flertalet har karmar och bågar av trä och blyinfattning med tonade glasrutor. Torntrappan förses med ljus via två smala fönsteröppningar. Alla större fönster saknar omgivande röd dekor, men har solbänkar av svart skiffrad bergart.

Västingången med sandstensportalen.

Två av norrfasadens fönster. Det mindre formatet, den höga placeringen och dekorationsmålningen visar att det vänstra är äldre än det högra.

Långhuset sett från öster med läktarbarriärens sentida dekorationsmålningar.

Långhusets östra del.

Byggnadskroppens olika delar har sadeltak belagda med röda enkupiga vingtegelpannor. Nockplåtar och stormlister är av kopparplåt. Vindskivorna är av trä och tjärade. Taket avvattnas med hängrännor av stålplåt målade i svart och stuprör av stålplåt målade i fasadens vitaktiga kulör. Samtliga stuprör är sammanfogade av kortare rör och hopfalsade samt försedda med rundade böjningar. På långhusets östra avslutning finns en smidd vindflöjel.

Koret är rektangulärt med ett golv av plattor av ortocerkalksten lagda med förskjutna skarvar. Väggarna är slätputsade och avfärgade med vit kalkfärg. Vid sakristiedörren finns framment av muralmålningar i rött. Taket utgörs av ett kryssvalv med ribbor, som vitkalkats. Mot sakristian finns en rundbågig dörr beslagen med järnplåtar. Koret har även en rundbågig sydingång vars insida består av stående furubrädor utan bemålning.

Ett rundbågigt fönster mot norr är blinderat och det har en omfattning av huggen sandsten. Mot öster finns ett rundbågigt fönster med putsad smyg. Fönstret består av båge och karm av gråmålat trä och blyinfattade tonade glastrutor. Den södra väggen är försedd med ett högt placerat rundbågigt fönster med putssmyg. Fönstret består av karm och båge av gråmålat trä samt blyinfattade tonade glastrutor.

Altarbordet i koret är murat, slätputsat och avfärgat i vitt. Sockeln och bordsskivan utgörs av lågerhuggen kalksten. På altaret står ett krucifix av metall och ekträ. Framför altarbordet finns en altarring med en profilerad bräda som överliggare och ett stoppat knäfall. Däremellan finns sex speglar varav fyra är försedda med målad polykrom dekor. Mellan altarbord och altarring finns ett podium bestående av golvbrädor och en textilmatta.

I koret finns lös inredning i form av en ljusbärare från 1993 av svartmålad metall, ett ståndur från 1769, vars fodral är målat i grått

Altaret och altarringen.

och försett med dekormålning på lucka och friser och en kormatta av röllakan främst hållen i röda kulörer. Koret får ljus bland annat från en elektrifierad ljuskrona och fyra väggplåtar. Rumsdelen värms upp med panelradiatorer. I triumfbågens smyg finns fragment av muralmålningar.

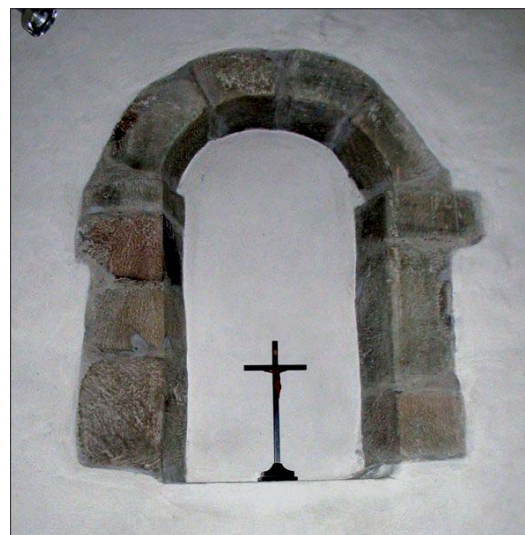
Långhuset är rektangulärt. Golvet består i gången av kalkstenplattor av samma slag som i koret. I mittgången ligger en röllakansmatta i röd kulör. I bänkkvarteren finns ett fernissat brädgolv. Väggarna är behandlade på samma sätt som i koret och här finns fragment av muralmålningar invid fönstret vid predikstolen. Taket består av ett kryssvalv med ribbor. Detta valv är slätputsat och avfärgat med vit kalkfärg. På vissa håll i valvet finns fragment av muralmålningar främst i röd kulör.

Mot vapenhuset finns en parspegeldörr vars övre del är glasad. Dörrsmygen är försedd med sandstenar. Den södra väggen har en blinderad dörr med sandstenssmyg. Långhusets större fönster mot norr och söder har karm och båge av trä och blyinfattade tonade glastrutor. Invid predikstolen finns ett mindre, högt placerat fönster med putsad smyg. Smygen och en del av den omkringliggande väggen har fragment av dekormålning. Fönstret är försett med en glasmålning föreställande Såningsmannen. Denna har utförts av konstnären Edgar Wallin.

Predikstolen har en polygonal korg och ett motsvarande ljudtak. Korgen har speglar med reliefdekor samt snidade träfigurer symboliserande Kyskheten, Tron, Hoppet, Kärleken, Enigheten och Rättfärdigheten. För övrigt är predikstolen dekorerad med kolonetter, änglahuvuden, änglar i helfigur, en duva och Gustav III:s monogram. Predikstolens grundkulör är grågrön med dekorationer i rött, grönt, blått och guld. Upp till predikstolen leder en rak trappa med en barriär. Denna barriär har dekormålning samt texten "Pehr Hörberg pinxit anno 1774".

Edgard Wallins glasmålning Såningsmannen.

Flera dörr- och fönsteröppningar har omfattningar och smyg av huggen sandsten. Detta blinderade fönster sitter i korets norra vägg.

Ovan: Detalj av predikstolen och träfigurerna av Pehr Hörberg.

Ovan till höger: Detalj från det norra bänkkvarterets dörrar och gavlar med blomstermålningar av Pehr Hörberg.

Bänkinredningen är sluten. Dörrarna är av spegeltyp och de är försedda med reliefdekor i form av bland annat stjärnor. På spegelfälten finns polykroma blomstermotiv samt numrering – inte i absolut nummerföljd. Bänkgavlarna, som är breddade vid 1950-talets restaurering, är försedda med pilastrar och reliefdekor. Bänkarnas grundkulör är grå med dekor i blått och rött. Bänkarnas sitsar och ryggstöd är ådringsmålade i orange kulör. Under sitsarna finns de bänkvärmare som värmer upp långhuset.

Läktaren står på ett antal stående pelare av trä som målats gröna. Undertaket utgörs av brädor utan målning. Läktarbarriären består av fem speglar med symbolisk dekorationsmålning. Grundkulören är grå, men detaljer är i blått, rött och grönt. Barriären är försedd med texten "Pontus Ljungberg pinxit anno 1997". Läktaren nås via en inklädd trätrappa. På läktaren står en orgel med ett orgelhus i grå kulör och med gulddekor. Orgelfasaden har synliga pipor. Långhusets belyses med en elektrifierad takkrona och två väggplåtar.

Sakristian, som inte var tillgänglig vid inventeringen, har putsade och vitkalkade väggar och ett murat tunnvalv. Mot den västra väggen finns skåpsinredning.

Vapenhuset har ett golv av kalkstensplattor och slätputsade och vitkalkade väggar. Taket är plant och består av omålade brädor. Dörren mot kyrkorummet har en smyg av sandsten. Ytterdörren mot väster har en putsad smyg. Dörren består av stående omålade brädor samt ett stort kistlås. I rummets sydvästra hör finns en trappa upp till tornvinden. Denna är murad av sten. Dörren in till uppgången har en omålad bräddörr med synliga bandgångjärn. Fönstret mot söder har en putssmyg och påminner i allt väsentligt om långhusets stora fönster. I taket hänger en elektrifierad takkrona. Rummet värms upp av en panelradiator.

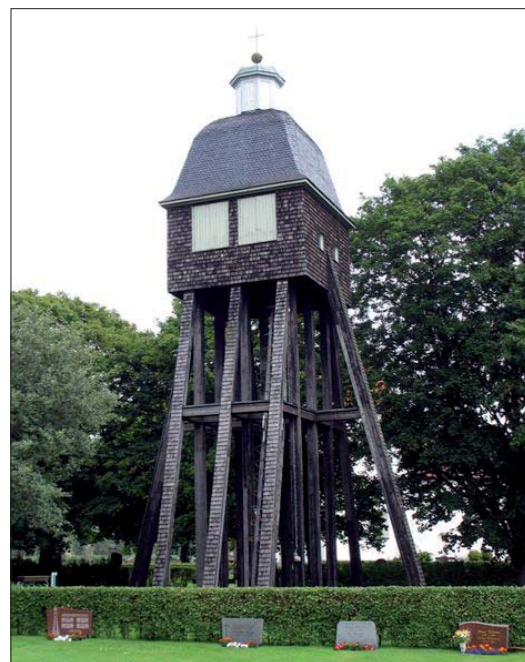

Vapenhusets ingång till kyrkorummet omges av en sandstenssmyg.

Klockstapeln

Klockstapeln är av öppen bockkonstruktion med nio stående stolpar och åtta snedsträvor. Stöden är klädda med spontade brädor frånsett de uppvända sidorna på snedsträvorna, som är klädda med spån. De liggande stöden vid marknivån är upptill klädda med falsplåt av stål som målats svart. Klockhuset är klätt med spån och försett med ljudluckor av spontpanel mot öster och väster samt med fönster mot norr och söder. Klockhuset har ett karnisformat tak som är klätt med skifferplattor. Överst finns en mindre fönsterlös lanternin med ramverk och speglar. Denna lanternin har ett tak av plåt och däröver en kula och ett kors. Klockhuset nås via en lång trästege. Hela stapeln är tjärad frånsett ljudluckor och lanternin som är i grön respektive blåvit kulör.

Klockstapeln sedd från väster.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Norra Ljunga kyrka är ursprungligen en tidigmedeltida kyrka som kompletterats och förändrats successivt. Såväl byggnadskroppen som inredningen uppvisar delar från olika skeden, främst 1200- och 1700-talet. Icke desto mindre har kyrkans exteriör kvar sin tidigmedeltida karaktär. Även kyrkorummet bevarar mycket av den medeltida arkitekturen, men här kompletteras karaktären av träinredning från framför allt 1700-talet, där konstnären Pehr Hörbergs insatser framträder tydligt.

Byggnadskroppens äldsta skeden är tydligt avläsbara och som alltid omfattar ett medeltida byggnadsverk stora byggnadshistoriska värden. Här har den för Njudingskyrkorna sedvanliga uppdelningen i långhus, kor och absid på ett tidigt stadium ändrats till ett rakavslutat kor och ett västtorn. Västportalen är särskilt anslående och ett betydelsefullt exempel på romansk stenbyggnadskonst i Småland. Den för några andra kyrkor i trakten förekommande utvändiga, röda dekormålningen är här bevarad respektive rekonstruerad.

Invändigt bevarar kyrkobyggnaden i hög grad den medeltida karaktären med kor, triumfbåge, långhus, valv och bevarade eller markerade fönster- och dörröppningar. Triumfbågens öppning synes inte ha förändrats sedan uppförandet. Kyrkorummet är emellertid fattigt på medeltida inredning. I stället har all mer betydande träinredning – altarring, predikstol, bänkinredning och läktare – tillkommit under 1700-talets första hälft. De har för sin tid typisk utformning med spegelindelning, pilastrar, reliefdekor m. m. Mycket av denna träinredning fick under en period kring 1770 målad dekor av den vittberömde härads målaren Pehr Hörberg. Han

har särskilt dekorerat speglar med blomstermotiv. Han har även snidat de symboliska träfigurer som pryder predikstolen.

Kyrkobyggnaden har under 1900-talet varit föremål för omfattande ombyggnads- och restaureringsarbeten. De förändringar som genomfördes omkring 1900 innebar, med dagens betraktelsesätt, i många stycken en förvanskning av såväl exteriör som interiör. Förändringen av torntaket och bytet av bänkinredning var särskilt iögonfallande. Restaureringsarbetena på 1950-talet innebar däremot i hög grad ett återställande av kyrkobyggnaden genom att bland annat torntaket och bänkinredningen återställdes. Vidare företogs framtagning och konservering av de muralmålningar som återupptäcktes då. Härigenom skedde en påtaglig förstärkning och ett tydliggörande av kyrkobyggnadens långa historia.

Av kyrkorummets inredning märks främst den redan nämnda träinredningen. Utöver denna är det värt att nämna även den äldre sakristiedörren. Orgeln kan sägas vara en årsring i kyrkorummets utveckling, även om den inte i sig kan sägas vara särskilt märklig, vare sig klangmässigt eller arkitektoniskt.

Sammanfattning

- Kyrkans byggnadskropp speglar två huvudsakliga byggnadsperioder. Under 1100-talet tillkom ett långhus, ett kor och en absid. Under århundradet därefter ersattes absiden av ett utvidgat rakavslutat kor samt tillkom ett västtorn. Exteriören som helhet besitter därför höga byggnadshistoriska värden.
- Kyrkorummet med dess spår från såväl medeltid som 1700-tal illustrerar tydligt byggnadens utveckling. Den fasta träinredningen med dekorationsmålningar av konstnären Pehr Hörberg är välbevarad och besitter höga konstnärliga och kulturhistoriska värden och bidrar i hög grad till att ge kyrkorummet dess karaktär.
- Det medeltida murverket vittnar om kyrkans byggnadstekniska historia. I murverket ingår flera partier med huggen sandsten, bland annat en ståtlig västportal. Murverkskonstruktionen är därför värdefull som byggnads- och teknikhistorisk primärkälla.

Denna teckning, troligen från sent 1800-tal, av Erik Ihrfors (ATA) är den äldsta kända avbildningen av Norra Ljunga kyrka och den enda avbildningen av den tidigare klockstapeln. Man kan notera att långhusets sydingång inte var synlig och att klockstapeln stod sydost om kyrkobyggnaden.

Händelsehistorik

1150-1200

Nybyggnad – kyrkan. Äldsta stenkyrkan uppfördes, bestående av rektangulärt långhus och smalare kor och en med absid.

1200-talet

Nybyggnad – västtornet. Ett västtorn uppförs sannolikt under 1200-talet. (JLM)

1200-talet

Ombyggnad. Det tidigare koret och absiden byggs om så att endast ett något större rakavslutat kor skapas möjligen under 1200-talet. (JLM)

1400-talet

Kyrkorummets valv uppförs troligen under 1400-talet. (JLM)

1600-talet

Nybyggnad – sakristian. Sakristian uppförs troligen under 1600-talet. (JLM)

1611

Brand. Kyrkobyggnaden bränns ner under det s.k. Kalmar-kriget. (JLM)

1768–76

Fast inredning – predikstolsdekorationer. Konstnären Pehr Hörberg, senare boende i socknen, skulpterar detaljer och målar bland annat predikstolen.

1803

Vård/underhåll. Storklockan gjuts om av Jonas Magnus Fries, Jönköping. (JLM)

1818

Vård/underhåll. Kyrkan omputsas utvändigt, vitkalkas invändigt och förses med nytt tegeltak. (ATA)

1820

Ombyggnad – restaurering. Klockstapeln kläs in med brädor. (ATA)

1828

Fast inredning – läktaren. Läktaren utökades detta år. (ATA)

1900

Ombyggnad – restaurering. Den utvändiga putsen ersätts med en spritputs. Tornets avslutning upptill förändras radikalt, efter ritningar av arkitekten Gustaf Hermansson, Stockholm. Det tidigare sadeltaket vrids 900 och förses med ljudluckor, avvalmningar och en takryttare. De två klockorna placeras i tornet och klockstapeln rivs. (JLM)

1902

Vård/underhåll. Lillklockan gjuts om av Johan A. Beckman & Co, Stockholm. (JLM)

1905

En omfattande invändig restaurering företas. Väggar och takvalv putsas om och avfärgas med kalkfärg samt förses med sparsam dekormålning. Ett nytt altare och en ny genombruten altarring placeras i koret. Hela den äldre bänkinredningen byts ut mot en ny öppen. De gamla bänkdörrarna och bänkskärmarna placeras som en panel utefter ytterväggarna. Läktaren förminskas, predikstolen renoveras. Fönsterna förses med nya innanfönster. Större delen av träinredningen målas i ”ljus ekmålning”, men orgeln målas grönsaktig kulör. Dessa arbeten utförs av C. J. Rolander, Klevshult. En glasmålning placeras i korets östra fönster. (JLM)

1934

Fast inredning – orgeln. En ny orgel med orgelhus levererades av Åkerlund & Holm. (JLM)

1935–36

Ombyggnad – restaurering. En av ekonomiska skäl begränsad restaurering företas under ledning av stadsarkitekten Göran Pauli, Jönköping. Bland annat företogs ommålning, altarringen ändrades och en ny predikstolsbarriär tillkom. (JLM)

1944

Vård/underhåll. Kyrkan stryks utvändigt med kalkfärg. (JLM)

1947

Lös inredning – dopfunt. En ny dopfunt av kalksten invigs. (JLM)

1955–56

Ombyggnad – restaurering. Under arkitekten K. Martin Westerbergs (Stockholm) ledning företas en omfattande restaurering. Originalfärgen på de symboliska figurerna på predikstolen tas fram. Det gamla värmesystemet med hetluft ersätts med elvärme. Den i början av 1900-talet tillkomna glasmålningen i korets östra fönster ersätts av ett nytt fönster med blyspröjsning och svagt färgade glas. Samtidigt gjordes fönsteröppningen smalare och med rundbågig avslutning upptill. Den röda dekormålningen upptäcktes, togs fram och konserverades av konservator Sven Wahlgren, Jönköping. (JLM)

1956–57

Nybyggnad – klockstapel. En ny klockstapel med den tidigare som förebild uppförs efter ritningar av arkitekt K. Martin Westerberg. (JLM)

1969–70

Vård/underhåll. Kyrkans torn putsas om och delar av den utvändiga dekormålningen justeras. (JLM)

1977

Brand. Kyrkorummet eldhärjas så att området under läktaren skadas betydligt. Återställningsarbeten påbörjas. (JLM)

1979

Vård/underhåll. De östra fasadpartierna restaureras. (JLM)

1990

Stöld. En av predikstolens skulpterade träfigurer (symboliserande Tron) stjäls. (JLM)

1998–99

Ombyggnad – restaurering. Utvändig restaurering av kyrkobyggnaden genomförs, omfattande bland annat putslagning, kalkavfärgning och konservering av röd dekormålning. En översyn av fönstermålning och takavvattningssystemet ingår också. Klockstapelns exteriör lagas och stryks med trätjära. (JLM)

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)
 Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)
 Antikvarisk topografiska arkivet, Stockholm, genom kopior i länsstyrelsens arkiv. (ATA)

Litteratur

Carlsson, Sten L. 1973. *Sveriges kyrkorglar*. Lund.
 Cnattingius, Bengt. 1937. *Pehr Hörberg*. Stockholm.
 Edholm, Dag. 1985. *Orgelbyggare i Sverige 1700-1900 och deras verk*. Helsingborg.
 Franzén, Anders. 1996. *Hylletofta kyrka, exteriör restaurering*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 1996.
 Franzén, Anders. 1998. *Norra Ljunga kyrka, utvändigt restaurering och konservering av Norra Ljunga kyrka*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 1998:25.
 Haas, Jonas. 2005. *Glasmåleri, kulturhistorisk inventering av kyrkligt glasmåleri i Växjö stift, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2005:6.
 Lindqvist, Gunnar & Ullén, Marian. 1998. *Pehr Hörberg : konstnär - bonde*. Stockholm.
 Manbo, Ia. 2007. *Norra Ljunga kyrkogård, kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2007:100.
 Nilsson, Lars-Ivar. 1998. *Norra Ljunga kyrka, utvändiga kalkmålnings*. Jönköpings läns museum. Konserveringsrapport 1998:51.
 Svahnström, Gunnar. 1947. "Medeltidskyrkorna och deras inredning" i *Boken om Njudung, Meddelanden från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund*. Jönköping.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 457/06
Beställare: . . . . . Sävsjö kyrkliga samfällighet
Fastighetsägare: . . . . . Sävsjö kyrkliga samfällighet
Rapportansvarig: . . . . . Anders Franzén
Foto: . . . . . Anders Franzén
Län: . . . . . Jönköpings län
Kommun: . . . . . Sävsjö kommun
Socken: . . . . . Norra Ljunga socken
Fastighetsbeteckning: . . . . . Norra Ljunga 1:1
Belägenhet: . . . . . Ekonomiska kartans blad Norra
Ljunga 6E2f, 1989 .

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

Norra Ljunga kyrka tillkom under tidig medeltid och den präglas fortfarande av den romanska arkitekturen. Av lite mer ovanligt slag är det rakavslutade koret och det förhållandevis tidiga tornet. Även kyrkans interiör bär många drag från medeltiden, bland annat med valv troligen från 1400-talet. Annars är en stor del av inredningen från 1700-talet. Mest iögonfallande är altarringen, predikstolen och bänkinredningen. Den välkände konstnären Pehr Hörberg har lämnat bidrag till interiörens dekorer i form av målerier på träinredningen samt skulpturer på predikstolen. Klockstapeln på kyrkogården uppfördes på 1950-talet, men efterliknar en tidigare stapel.

I samband med upprättande av vård- och underhållsplan har Jönköpings läns museum utfört en kulturhistorisk karakterisering och bedömning av kyrkobyggnaden. Denna syftar till att lyfta fram byggnadens kulturhistoriska värden.